

CZIGÁNY ISTVÁN

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC ÉS A KÖZÉP- ÉS KELET- EURÓPAI HADIHELYZET 1703–1711*

A nemzetközi erőter

A XVIII. század két nagy háborúval köszöntött be Európába. Oroszország uralkodója, I. Péter cár a svédek baltikumi hegemoniáját megtörendő, szövetséget kötött I. Frigyes Ágost szász választófejedelemmel, aki II. Ágost néven lengyel királyként is uralkodott, valamint IV. Frigyes a dán királlyal, s hadba szállt a svéd uralkodó XI. Károly ellen. Ezzel megkezdődött a két évtizedig tartó (1700–1721) nagy északi háború.

Alig telt el egy év, amikor II. Károly spanyol király halálát követően a kontinens két rivális dinasztiája, a Bourbonok és a Habsburgok között is kiújult a harc a megüresedett trón megszerzéséért. A spanyol örökösödési háború hadműveletei (1701–1714) egyszerre három fronton indultak meg, a Francia Királyság és a Bajor Választófejedelem alkotta szövetség és a Habsburg Birodalmat támogató Anglia, illetve az Egyesült Tartományok (Hollandia) csapatai között.¹

1703 nyarán újabb front nyílt, a Habsburg dinasztia uralma ellen a Magyar Királyságban indult felkelés. Ennek élére az ország legnagyobb földesura, az erdélyi fejedelmek leszármazottja, II. Rákóczi Ferenc német-római szent birodalmi herceg állt. A szakirodalom régóta axiómaként kezeli, hogy a Rákóczi-szabadságharc kimenetele a spanyol örökösödési háborútól függött, ám a magyarországi hadi helyzet alakulására jelentős hatással voltak az Európa középső és keleti felében kialakult katonai konfliktusok, s továbbra is számolni kellett a Magyar Királyság déli határainál terpeszkedő Oszmán Birodalommal, amely csak az alkalmat várta, hogy a Habsburgok és Oroszország által elfoglalt területeit visszaszerezze.

II. Rákóczi Ferencnek és kormányzókörének lényegében ebben a hatalmi és háborús erőterben kellett eligazodni, mozgalmuknak politikai és mindenekelőtt katonai támogatást szerezni. Elsősorban arra keressük a választ, hogy a szabadságharc vezetőinek a gyorsan változó közép- és kelet-európai hadi- és hatalmi helyzetben milyen elképzelései, milyen lehetőségei voltak a háború megvívására és a sikerhez nélkülözhetetlen külföldi fegyveres támogatás megszerzésére. Kinek és mikor állt érdekében vagy ellenérdekében Rákóczi rendi-nemzeti mozgalmát támogatni? Tanulmányunk szűkre szabott keretei között, csak jelezni tudjuk azokat a tendenciákat és információkat, amelyek alapján fejedelem és szűkebb vezérkara magpróbált eligazodni a bonyolult hatalmi játszmákban, és döntött a háború vagy béke kérdésében.

A magyarországi felkelők élére álló II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós gróf már évek óta tervezték az „Ausztriai Ház”, vagyis a király elleni fegyveres fellépést. Ám kezdettől fogva tisztában voltak azzal, hogy egyedül nem szállhatnak szembe a Habsburg uralkodóval. Katonai, politikai támogatást és mindenekelőtt pénzt kellett szerezniük

---

* A tanulmány a Hadtörténeti Intézetben 2011. november 3-án „Az újrakezdés esélye” címmel rendezett konferencián elhangzott előadás kibővített, szerkesztett változata.

¹ Benda 1980. 25. o.; Kalmár 2004. 9–11. o.

a háború megindításához. Kapcsolatot kerestek a magyarországi elégedetlenek mozgal-
mát már az 1670-es évek második felében is támogató XIV. Lajos francia királlyal.
Szervezkedésüket leleplezték, de Rákóczinak 1701. november végén sikerül bécsújhelyi
börtönéből lengyel földre szöknie. A már itt tartózkodó Bercsényi Miklós ekkor már má-
sodik memorandumát nyújtotta át a francia király lengyelországi követének. Katonai ter-
veket kovácsolt, a lehetséges szövetségeseket vette számba; hat-nyolc ezrednyi katoná-
ság felfogásával kalkulált, s részletes fizetési listát is mellékelte emlékiratához.²

A francia segítség mellett kezdetben számítottak II. Ágost lengyel király támogatásá-
ra, de a XII. Károly svéd király csapataitól szorongatott uralkodó I. Lipót német-római
császár segítségét kívánta elnyerni. A Bercsényi elfogatására tett kísérlet felett is szemet
hunyt, s a két menekült főúr helyzete lengyel földön is bizonytalanná vált. Ráadásul
1702 nyarán XII. Károly elfoglalja a Lengyel Királyság jelentős részét, s megkezdődik
az orosz–svéd hatalmi játszma az ország trónjáért, ami hosszú évekre anarchiába sülly-
lyeszi az országot.³ Charles Du Heron lengyelországi francia követ, aki kezdetől fogva
felismerte a magyarországi „elégedetlenek” támogatásában rejlő lehetőségeket, segédke-
zett, hogy a két magyar főúr menedéket és támogatást találjon a franciabarát és egyben
Habsburg-ellenes lengyel főuraknál, Michal Radziejowsky bíboros, gnieźniói prímás ér-
seknél, Janusz Wisniowiecki hercegnél és nem utolsósorban Adam Sieniawski blezi
vajdánál.⁴ Sieniawski felesége, Elzbieta Helena Lubomirska a két főúr elrejtésében és a
felkelés megindításához szükséges pénz előteremtésében játszott kulcsszerepet.

A fordulat a spanyol örökösödési háború kitörése után következett be, amikor XIV.
Lajos felkarolta az „elégedetlenek” mozgalomát. Katonák fogadására pénzsegélyt küldött,
s követe útján a szövetségzés reményét helyezte kilátásba. A francia támogatás mellett
Rákóczi és Bercsényi terveiben egyre nagyobb súlyt kapott az Oszmán Birodalom,
amelynek jóindulatú semlegességére és Thököly Imre török földre menekült kurucainak
Erdély elleni támadása elősegítése révén támogatására is számítottak.

Az erdélyi példa

A felkelés kezdetén Rákóczi és Bercsényi viszonylag csekély létszámú császári-
királyi fegyveres erővel és a szövetségesnek tekintett franciákkal és bajorokkal való
gyors egyesüléssel számoltak. A francia–bajor seregek és a felkelők harctéri sikerei
1703/1704 fordulóján még a gyors békekötés lehetőségével kecsegtettek, de Miksa
Emánuel bajor választófejedelem tiroli hadjárata, majd Hőchstädtnél közösen elszenve-
dett veresége meghiúsította a katonai együttműködést. Nem tudjuk azonban, hogy mi-
lyen „forgatókönyv” létezett arra az esetre, ha a háború elhúzódik. Erre csak akkor tu-
dunk választ adni, ha megvizsgáljuk, hogy a felkelés vezetői milyen politikai mintákat
követtek mozgalmuk elindításakor.

II. Rákóczi Ferenc az „Austriai Ház” elleni fegyverfogásának indítékait és jogosságát
1704. január elején a magyar mellett latinul, németül, franciául és angolul megjelent ki-

² Bercsényi Miklós második emlékirata XIV. Lajoshoz. Varsó, 1701. november. AR I. o. XI. k. 429–430. o.

³ *Perjés Géza*: A Rákóczi-összeesküvés tervei a háború megvívására. In: RT 123–140. o.; *Kalmár* 2004. 7–11. o.

⁴ *Gebei Sándor*: II. Rákóczi Ferenc és lengyelországi támogatói 1701–1703. In: RSzKE 97–116. o.

áltványban tárta a „keresztény világ”, vagyis Európa nyilvánossága elé.⁵ A manifesztum felsorolja, hogy az „Ausztriai Ház”, azaz a király miben és mikor sértette meg az „Országunk arany szabadságát”, és II. András Aranybullájának ellenállási záradékára hivatkozva törvényesnek és jogosnak tartja a fegyveres felkelés megindítását. Kimondja, az uralkodó megsértette a rendi alkotmányt és felrúgta a Bocskai-felkelés eredményeként 1608-ban létre jött kiegyezést a király és a rendek között.⁶ A manifesztum a rendi jogok védelmének történelmi példájaként az erdélyi fejedelmek Bocskai István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi György, valamint Thököly Imre király ellenes felkeléseit említi. Rákóczi a *Vallomások* című önéletrajzi művében is utal dédapja I. Rákóczi György és III. Ferdinánd német-római császár és magyar király között 1645 elején létrejött előzetes békeegyezményre, „amely akkor megszilárdította az ország szabadságjogait, amelyeket később többnyire eltöröltek”.⁷

Rákóczi egész családi háttere, saját és közvetlen környezetének gondolkodása arra predesztinálta, hogy fegyveres küzdelmének megindításakor, mint az erdélyi fejedelmek leszármazottja, elődei királyellenes harcát tekintse példaképnek. Nagyrészt hasonló elveket vallottak kormányzó garnitúrájának zömében protestáns, evangélikus és király- (Habsburg) ellenes egyéni vagy családi múlttal rendelkező tagjai.⁸

A Rákóczi-szabadságharc hatalmi bázisát adó köz- és középnemesség és a vitézli rend politikai felfogásában és a célok tekintetében azokat az elveket követte, amelyek Bocskai István végrendeletében megfogalmazott. Hogy Bocskai elvei mennyire meggyökeresedtek Magyarország keleti felén és Erdélyben élők köztudatában, arról Barcsai Mihálynak a fejedelemhez intézet sorai tanúskodnak: „Tudva lehet az magyar Nemzetnek nyavajaja ha mikor praktizáltak az Ausztria Haztol; Orvasoltatott az Erdélyi Fejedelmek által... azért úgy hogy azt kívánók Felsőség az Nemes Magyar Haza dolgát mi érettünk hadgia, olyat kívánánk; hanem munkában venni az Erdélyi dolgokat Felsőség Fejedelmi székett erősíteni, honnan is segethetne az magyar dolgakat...”⁹

A XVII. század had- és politikatörténetéből ismert, hogy az erdélyi fejedelemségek király (Habsburg) ellenes háborúinak forgatókönyve a katonai támadás, a béketárgyalás, majd a békekötés volt. A békebe általában belefoglalták a magyarországi rendek jogainak és a protestánsok vallási sérelmeinek orvoslását, s nem utolsósorban Erdély hatalmi pozícióinak területi engedmények révén történő gyarapítását. A Habsburg uralkodó, vagyis a király az általa is elismert erdélyi fejedelemmel kötött szerződést, aki mögött az Oszmán Birodalom állt, megfelelő súlyt adva vazallusa törekvéseknek.¹⁰

---

⁵ Rákóczi kiáltványa a keresztény világhoz, 1704 eleje. In: Ráday iratai I. 92–110. o. – A kiáltványt viszszaadattá válták a szabadságharc kezdetére. Szalay László szerint a 1703. június 7-i dátumot elírták, mert Rákóczi ekkor még lengyel földön volt. *Szalay László: Magyarország története VI. k.* Pest, 1859. 140. o.

⁶ Külön sérelmezte II. Mátyás koronázás előtti dekrétumainak megszegését, így azon rendelkezéseket, amely az ország legfőbb katonai posztjainak magyarokkal való betöltéséről intézkedik. Ráday iratai I. 98. o.

⁷ *Rákóczi Ferenc: Vallomások.* (Szerk. és a jegyzeteket írta: *Hopp Lajos.*) Budapest, 1979. 98–99. o.

⁸ *Köpeczi – Várkonyi 2004.* 188–189. o.; *R. Várkonyi Ágnes: Ráday Pál a politikus.* In: Ráday 1980. 28–29. o.

⁹ Barcsai Mihály Rákócziinak. Gyarmat, 1710. augusztus 21. MOL RSzlt G 15 Caps. G. fasc. 28 203. fol. 79.

¹⁰ Erdély és Magyarország államjogi viszonyát meghatározó elveket, az 1570-ben megkötött speyeri szerződés tartalmazta. Az egyezményben János Zsigmond lemondott a választott királyi címről, és helyette az Erdély és Magyarország hozzá kapcsolt részeinek fejedelme címet vehette föl. Ennek fejében I. (Habsburg) Miksa elismerte az erdélyi fejedelem uralma alatti területen a fejedelem korlátozott szuverenitását, ám egyúttal

E helyen csak jelezni tudjuk, hogy az ország török uralom alóli felszabadítása és Erdély ideiglenes állami különállásának megszűnése teljesen új hatalmi és katonai viszonyokat teremtett a Magyar Királyságban, amolyan korabeli rendszerváltást élt át az ország. Mindez alapvetően meghatározta a Rákóczi-szabadságharc helyzetét és lehetőségeit.¹¹ Amikor Erdély fejedelmei megindították királyellenes háborúikat, saját állammal, anyagi erőforrásokkal és az Oszmán Birodalom támogatásával rendelkeztek. Rákóczinak igen szerény anyagi és katonai támogatással külhonból kellett megindítani a fegyveres küzdelmet. Helyzete azonban kedvező volt. A spanyol örökösödési háború következtében Erdélyt leszámítva nem volt katonai erő az országban, s a magas adókkal elégedetlen parasztság, a rendi jogok felszámolásával és a központosítási törekvésekkel elégedetlen nemesség, illetve a létalapjukat veszett militarizált társadalmi rétegek jelentős részének támogatására számíthatott. Hosszabb távon a fejedelem rendi–nemzeti mozgalma csak akkor lehetett eredményes, ha külföldi katonai támogatást tud szerezni. Nyilván való volt, hogy a központi (királyi) kormányzati szervei helyett vagy azok részleges integrálásával létre kell hoznia saját államgépezetét, hadseregét és valamilyen formában rendezni kell a mozgalom közjogi helyzetét.¹² Mindezt az illegitimitás szorításában kellett megoldania, mivel a Magyar Királyság Európa egyik vezető hatalmának, a Habsburg Birodalomnak része volt, legitím uralkodóval az élén. Ha valamelyik hatalom felkarolja a „magyar ügyet”, nemcsak a Habsburg-, hanem előbb-utóbb az Oszmán Birodalommal is szembe kerül.

A francia–bajor esély

Valószínűleg a két főurat is meglepte, hogy az első hetek sikertelensége után a felkelés futótűzként terjedt, és a tiszabecsi átkelést követően (1703. július 14.) alig fél év alatt a nagyobb várak kivételével birtokba vették a Felvidéket, a Tiszántúlt és a Duna–Tiszaközének nagy részét. 1704. január 11-én Károlyi Sándor generális mintegy 5000 emberrel a Csallóközből átkelt a Dunántúlra és az országész elfoglalására indult.

Rákóczi és Bercsényi arra számított, hogy a Felvidéken és a Dunántúlon gyors ütemben előrenyomuló csapataik egyesülnek a Duna völgyében a Bécs irányába támadó, francia–bajor seregekkel. Nem tudni, hogy az ellenfelek által kurucoknak nevezett felkelők vezetői mennyire voltak tájékozottak reménybeli szövetségeseik haditerveket illetően, de azok hasznosan egészítették ki a francia elképzeléseket. Miután II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem 1702-ben a Franciaország oldalára állt, a magyarországi török háborút és a bécsi követi posztot is megjárt Louis Hector Villars marsall 1703 elején egy Bécs elleni támadásra vette rá uralkodóját. Elképzelése szerint az egyesült bajor

---

kimondták, hogy Erdély és a hozzá kapcsolt területek a Magyar Korona részei maradnak, és az erdélyi fejedelem elismeri maga fölött a magyar király főségét. Erdély későbbi fejedelmei ehhez az elvhez mindvégig tartották magukat, még akkor is, amikor fegyveres konfliktus alakult ki a Habsburg uralkodóval.

¹¹ A magyarországi változásokra nézve lásd: *R. Várkonyi* 2004. 384–388. o.; *Barta János*: Rákóczi-szabadságharc társadalmi háttere. In: *ERSzT* 17–30. o.; *Czigány* 2004. 32–37. o.

¹² Az ország közigazgatásának alapját adó vármegyék a felkelők által birtokba vett területen hűséget fogadtak I. Rákóczi Ferencnek. Az elfoglalt országrészek irányítására 1704 januárjában a fejedelem létre az Udvari Tanácsot (*Consilium Aulicum*). A Rákóczi vezette Udvari Tanács 1705. szeptemberig a legfelsőbb katonai parancsnokokkal együtt igazgatta az országot. *Köpeczi – Várkonyi* 2004. 187–189. o.

és francia hadsereg akciója „rettegést” visz a Német-Római Birodalomba, és békére kényszeríti a császárt. Villars gyorsan felismerte a magyar felkelők támadásában rejlő lehetőséget és 1704 elején már a velük való egyesüléssel számolt.¹³ A francia–bajor előrenyomulás nyugatról és a felkelők támadásai keletről válságos helyzetbe hozták a Habsburg Birodalmat és a császár székhelyét, Bécsset.

A császárváros polgárai a felkelők által felgyújtott falvak füstoszlopai láttán már a két évtizeddel ezelőtti oszmán támadás képeit vizionálták. Rákóczi katonáiban Thököly Imre török szövetségben harcoló „Kruzitürken”-jeit látták. Ezt a vélekedést a felkelés vezetői tudatosan táplálták. Károlyi Sándor báró német nyelvű pátenseiben, mint Rákóczi magyar, svéd, lengyel, tatár és német hadainak dunántúli „commandérozó generálisa” írta alá a magát.¹⁴ Néhány tucat lengyel, török, tatár és német katona valóban szolgált, a kuruc seregben, s a magyarok közül sokaknak fegyverzete és ruházata is törökös volt, s valószínűleg ez mozgatta meg a lakosság fantáziáját. Már olyan rémhírek is szárnyra kaptak, hogy a kurucok valójában a császárváros elfoglalására jövő török sereg előhada.

1704 első napjaiban a francia–bajor hadak gyorsan haladtak a császárváros felé. Augsburgot még 1703. december közepén, majd bő egy hónap múltán (1704. január 16.) Passaut is birtokba vették. Ferdinand de Marsin marsall már a magyar felkelőkkel való együttműködést tervezte, amikor Miksa Emánuel bajor választófejedelem csapatait Tirol elfoglalására küldte – ezzel elakadt a támadás, s a Habsburg hadvezetés időt nyert.¹⁵

Savoyai Jenő herceg, az Udvari Haditanács frissen kinevezett elnöke, aki a török elleni felszabadító háborúban Zentánál (1697) döntő csapást mért az oszmánokra, tisztában volt azzal, hogy a francia–bajor erők sikerei közepette csak idő kérdése, hogy a törökök mikor avatkoznak be Magyarországon. Ez végveszélybe sodorhatná a dinasztiát, ezért 1704 elején minden nélkülözhető császári erőt a magyar határra irányított, hogy megállítsa a felkelést. Pozsonyba sietett és személyesen szervezte meg az örökös tartományok védelmét. Mivel nyugati irányban a Duna jobb partján nyílt előnyösebb terep a kuruc sereg nyugati előretörésére, Rákóczi és hadvezetése az év első felében mindent megtett a Dunántúl elfoglalására. Kétszer is megpróbálták birtokba venni az országrészt. Károlyi Sándor első kísérlete fiaskóval végződött, de kudarcot vallott az áprilisban Rákóczi oldalára állt császári–királyi vezérőrnagy, immár tábornagyi rangban szolgáló Forgách Simon gróf is, aki a Győr melletti Koroncónál (1704. június 13.) nyílt csatában alul maradt Siegbert Heister tábornaggal szemben. A kuruc csapatoknak még több mint két hónapig sikerült tartani a Dunántúlt, ám Forgách Simon „ösmervén az impériumbeli dolgokat” már június végén lehetetlennek tartotta a bajorokkal való egyesülést.¹⁶

Közben nemcsak Savoyai Jenő herceg rendezte a császári sereg sorait, hanem az angol és holland szövetségeseik is hathatós támogatást nyújtottak. Több mint hárommillió kölcsönt folyósítottak az új csapatok felállítására, John Churchill Marlborough herceg vezetésével pedig 40 000 fős hadsereg indult Bajorországba, hogy császári csapatokkal

¹³ *Rázsó Gyula*: Az általános katonai helyzet és a szabadságharc. In: ERSz 72. o.

¹⁴ Károlyi Sándor pátense, Kismarton, 1704. február 14-én. ÖStA KA HKR Akten 1704. február. Nr. 4. Regist.

¹⁵ *Reginald de Schryver*: Max II. Emanuel von Bayern und das Spanische Erbe. Mainz, 1996. 141–142. o.

¹⁶ Forgách Simon Rákóczihoz., Pápa, 1704. június 28. MOL RSzlt G 15. Caps. B. Fasc. 24. fol. 11–12.

egyesülve megállítsák a francia–bajor erőket.¹⁷ Erre előbb a bajorországi Donauwörthnél (1704. július 2.), majd (1704. augusztus 13.) Höchstädtnél került sor, ahol az egyesült császári és angol sereg vereséget mért a francia–bajor csapatokra. A háború gyors befejezésének lehetősége kicsúszott a francia hadvezetés kezéből, és szertefoszlott a magyar felkelőkkel való egyesülés reménye is. II. Rákóczi Ferenc és a körülötte csoportosuló politikai és katonai vezetők számára nyilvánvalóvá vált, hogy belátható időn belül nem számíthatnak a franciák és a bajorok katonai segítségére.

A legitimitás problémái

Nyilvánvalóvá vált, hogy a háború elhúzódik, így elodázhatatlanná vált a vármegyék-re alapozott új államgépezet kiépítésének befejezése, minél korszerűbb hadsereg megszervezése és a felkelés közjogi helyzetének rendezése. Ez utóbbi annál is sürgetőbb volt, mert a szorult helyzetben lévő bécsi udvar 1703 végén a király hűségén maradt főnemesek útján jelezte, hajlandó a felkelőkkel egyezkedni.¹⁸ I. Lipót 1704. január 2-án Széchényi Pál kalocsai érseket bízta meg a kurucokkal folytatandó béketárgyalások előkészítésével. Az első tanácskozást a kuruc kézen lévő Gyöngyösön tartották (1704. március 17–28.). Úgy tűnt „az erdélyi példa” a megváltozott hatalmi körülmények között is működőképes. A tárgyalások azonban rövidre sikeredtek, mert a két fél álláspontja gyökeresen eltért egymástól.

A megbeszélések elősegítésére közvetítőként bekapcsolódtak a Habsburgok háborúját finanszírozó szövetségesek, Anglia és az Egyesült Tartományok (Hollandia) követei. Államaik elsősorban a felkelés gyors lezárásában voltak érdekeltek, mivel a magyarországi hadszíntér több mint 20 000 császári katonát kötött le, nem beszélve a kieső magyarországi adóbevételekről és az ország hadra fogható katonaságáról.¹⁹ Amikor Johann Jacob Hamel-Bruyninx holland követ felkereste Bercsényit, a főgenerális szemrehányást tett neki, amiért nem Rákóczihoz „mint a nemzet egyedüli és illetékes vezetőjéhez fordult”. Neheztelt, hogy nem szabad ország képviselőjével, hanem mint a császár alattvalójával tárgyalnak velük. Leszögezte, hogy a közvetítők garanciája nélkül nem kötnek szerződést.²⁰ Bár a tárgyalások a szabadságharc alatt végig folytatódtak, számos kompromisszum született, de az alapvető kérdésekben a felek álláspontja alig közeledett. Az uralkodó, vagyis a király felkelőkkel, mint alattvalóival volt hajlandó tárgyalni, és egyéni esetleg kollektív amnesztiát ígért. Éppen ezért a külföldi garanciát elutasította, s nem óhajtott egyezkedni Erdély különállásával kapcsolatban sem. Rákóczi viszont a (király ellen) szövetkezett magyarországi és az erdélyi rendek képviseletében lépett fel, követelve a rendi sérelmek orvoslását, Erdély állami különállásának elismerését.

¹⁷ Braubach 1964. 20–34. o.; Franz von Mensi: Die Finanzen Oesterreich von 1701 bis 1740. Wien, 1890. 347–355. o.; Ernst Bruckmüller: Die habsburgische Monarchie im Zeitalter des Prinzen Eugen von Savoyen zwischen 1683–1740. In: Österreich und die Osmanen Prinz Eugen und seine Zeit. Hrsg. von: Erich Zöllner – Karl Gutkas. Wien, 1988. 99. o.

¹⁸ Feldzüge, 1704. 132–133. o.

¹⁹ Márki Sándor: Marlborough herceg és a kurucok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1922/1923. 192. o.; A Magyarországon és Erdélyben bevetett erők létszámadataira nézve lásd: Feldzüge, 1704. 134–135.; 152., 164., 176–177. o.

²⁰ Köpeczi – R. Várkonyi 2004. 210. o.

A fejedelem igyekezett rendi–nemzeti mozgalma legitimitását megteremteni. Erdély fejedelmi címének megszerzése ebben központi szerepet játszott. Kezdetben német-római szent birodalmi herceg címét használta, 1704 nyarán történt megválasztásától az erdélyi fejedelmi címet, az 1705. évi szécsényi országgyűlést követően pedig a konföderált rendek vezérlő fejedelme titulusát is. Az országgyűlések összehívása szintén a legitimitás céljait is szolgálta. Megszervezésüknél igyekeztek a tradíciókhoz, az önálló államiság reprezentálásához ragaszkodni. 1705-ben ezt a célt szolgálta előbb Székesfehérvár, majd Rákos mezejének kiválasztása, de a hadi helyzet alakulása miatt végül Szécsényben kellett megtartani a gyűlést. Mivel az országgyűlést nem a király hívta össze, az országos főméltóságok és több vármegye nem jelent meg, így azt maguk a résztvevők nyilvánították alacsonyabb jogi státusú „conventus generalis”-nak, azaz országos gyűlésnek.²¹

A fegyveres harc legitimitásának kérdése II. Rákóczi Ferencnek és a körülötte csoportosuló politikusi–katonai elitnek súlyos problémákat okozott. Az ország társadalma megosztott volt, ráadásul a kurucokhoz egyetlen főméltóság sem csatlakozott, s a befolyásos főrendek közül is csak mutatóban volt néhány. A legitimitás hiánya azonban nemcsak a belpolitikában jelentett gondot, de komoly akadályává vált a külföldi politikai támogatás és katonai segítség megszerzésének is.

Mint láttuk, reális lehetőségként a „francia kapcsolat” jöhetett számításba, mivel a Francia Királyság nemcsak a Habsburgok legfőbb ellenfele volt, hanem jó kapcsolatokat ápolt az Oszmán Birodalommal, sőt Béccsel szemben stratégiai szövetségesek voltak. Amikor XIV. Lajos megtudta, hogy a magyarországi elégedetlenek összeesküvését leleplezték, megdicsérte Bécsben tartózkodó követét, Louis Hector Villarst hogy nem vállalt közönséget a magyarok tervével és kifejtette: „tartózkodom lázadó alattvalók támogatásától uralkodóik törvényes hatalmával szemben”. Pragmatikus uralkodó lévén azonban gyakorta áthágta ezeket a szabályokat, éppen úgy, mint ellenfelei, akik a spanyol örökösödési háború kitörését követően a hugenotta camissardok felkelését támogatták országában. A trónörökös számára készített intelmeiben ezt úgy indokolta, hogy bár „elítél minden felkelést, amely megakadályozza az isteni jogon alapuló királyi hatalom gyakorlását”, de „amikor a szükség ráviszi, akkor nem riad vissza ezek támogatásától sem”. Ekkor kell megtalálni „azokat a történelmi és jogi érveket, amelyek az összeegyeztethetlent is összeegyeztethetik”.²² 1703 őszén, amikor a felkelés komoly sikereket ért el, XIV. Lajos már nem tekintette lázadónak Rákóczit, hanem az erélyi fejedelmek leszármazottjának.²³ Portugália és Savoya elpártolásával már csak két szövetségesére, II. Miksa Emánuel bajor választófejedelemre és öccsére, a kölni hercegérsekre számíthatott a napkirály, így szinte megváltásként jött ellensége hátában a magyarországi elégedetlenek felkelése. Rákóczi számára havi 30 000, majd 1705-től 50 000 livre pénzsegélyt utal ki, s előbb Lengyelországból, később pedig Pierre Puchot Des Alleurs márkival, tisztek és hadmérnökök érkeznek az országba. Az anyagi forrásokban szűkölködő Rá-

---

²¹ Gebei Sándor: A Rákóczi-szabadságharc 1703–1711. (Magyarország Története 11.) Budapest, 2009. 55–57. o.; Üö: A Rákóczi-szabadságharc országos gyűlései (országgyűlései?). Konferenciák és műhelybeszélések. Országgyűlések – Országos Gyűlések. Az Eszterházy Károly Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kiadványai, Eger 2011. 69–82. o.

²² Köpeczi 1966. 45. o.

²³ Köpeczi 1966. 47–48. o.

kóczi számára ez a szerény, mindössze 3–4000 katona eltartására elegendő összeg is jelentős volt, de az igazi nyereség a támogatás ténye volt, amely elsősorban majd az Oszmán Birodalommal való kapcsolatokban válik fontossá. XIV. Lajos formális szerződést azonban az erdélyi fejedelemségének elismerése, sőt a Habsburg ház trónfosztása (1707) után sem kötött a fejedelemmel. Rákóczi már 1705 tavaszán világosan látta, hogy XIV. Lajos csak halogatja a vele kötendő szerződést, de mindenképpen szüksége volt a politikai és az anyagi támogatásra, mert szövetségi próbálkozásai sorra zátonyra futottak.²⁴

A rendi-nemzeti mozgalom vezetőinek már 1704 nyarán szembesülnie kellett azzal, hogy diplomáciai mozgásterük milyen csekély. A svéd király táborába és a porosz királyhoz küldött követei, Ráday és Okolicsányi Pál küldetése kudarccal végződött. XII. Károly még a találkozástól is elzárkózott, udvari kancellárjának válasza pedig általános-ságokat tartalmazott. Hasonló eredmény hozott a berlini látogatás is.²⁵ Mindkét helyen csupán a protestánsok vallásszabadsága biztosításának kérdésében voltak hajlandók közbenjárni Bécsben, s mindenekelőtt uralkodójukkal való kiegyezésre bíztatták a felke-löket. Rákóczi felhívja a poroszokat és a svédeket egy közös szövetség megalakítására, amely szerinte hathatós ellensúlyt képezne a Habsburg és az Oszmán Birodalommal szemben is,²⁶ ám a szövetség megalakítására tett szövetségi ajánlatok visszhangtalanok maradtak. A magyarok ügyével rokonszenvező és azt segítő, Ráday Pállal baráti kapcso-latba kerülő Daniel Ernst Jablonski, a porosz király udvari prédikátora a höchstädti csatát követően figyelmezteti Rákóczi követeit: a Habsburg Birodalom megerősödik, így Ma-gyarország számára egyetlen kiút marad, a császárral való megegyezés.²⁷

Rákóczi 1705 tavaszán újabb diplomáciai akciót indított. Figyelembe véve a lengyel-oroszországi változásokat, Ráday Pált a XII. Károly által lengyel királlyá választott Leszczyński Szaniszló udvarába és a svéd uralkodóhoz küldte. A svéd király számára most egy lengyel–magyar–svéd szövetség megkötését ajánlja. Erdély fejedelmekét kato-nai segítséget kér XII. Károlytól, s amennyiben megtámadja a császárt, kész könnyűlo-vasságot rendelkezésére bocsátani, cserébe nehézfegyverzetű csapatokat kér. I. Szaniszló lengyel királyt szintén tájékoztatta az általa tervezett hármass szövetségről, közbenjárását kérte, hogy a svéd király a dédapjával kötött szerződés értelmében támogassa őt Erdély megszerzésében. Amennyiben a svéd uralkodó nem vállalná a nyílt háborút a császárral, a hozzá küldött svéd segélycsapatok egy részét engedje át neki, helyükbe pedig magyar katonákat küldene.²⁸ Ráday útja most is eredménytelen maradt, de üres kézzel távoztak a porosz és dán udvarhoz küldött követek is. Rákóczi és kormányzóköre számára intő jel volt, hogy a közép-európai régióban lévő hatalmak vagy az északi háborúval vannak el-foglalva, vagy a Habsburg császárral való jó iszony fenntartásában érdekeltek. A Magya-rországgal rokonszenvező protestáns uralkodók legfeljebb magyarországi hittársaik ér-dekében voltak hajlandók szót emelni a bécsi udvarban.²⁹ Amikor a bécsi udvar

²⁴ *Köpeczi* 1958. Rákóczi Jean Louis Bonnac lengyelországi francia követnek, Eger, 1705. április 9. 29–30. o.; *Köpeczi* 1966. 122–202. o.

²⁵ *Jonasson* 1980. 62–63. o.; Vö.: *Köpeczi* 1980. 28–29. o.

²⁶ Rákóczi követutasítása Ráday Pál számára, Miskolc, 1704. január 27. In: Ráday iratai I. 119–126. o. Vö. *R. Várkonyi* 2004. 392–393. o.

²⁷ Jablonski Ráday Pálhoz és Okolicsányi Mihályhoz, Berlin, 1704. augusztus 22. In: Ráday iratai I. 163–165. o.

²⁸ Rákóczi követutasításai Ráday Pál számára, Eger, 1705. április 30., május 1. In: Ráday iratai I. 251–262. o.

²⁹ *Köpeczi* 1980. 28. o.

felvilágosítást kért a magyar felkelők és a svéd király kapcsolatáról, Karl Piper kancellár válaszában kifejtette, hogy XII. Károly elítélte a magyar felkelést és „ilyenfajta alakokkal soha nem tárgyalt”. Uralkodója nevében egyben reményét fejezte ki, hogy Magyarországon tiszteletben tartják a vallásszabadságot, mert ha ezt betartják, a felkelőket bizonyára rá lehet venni, hogy fegyvereiket lerakják.³⁰ Két évvel később XII. Károly a sziléziai rendek esetében kész lett volna fegyverrel is fellépni a protestáns vallás védelmében, de I. Józseffel sikerült megegyezni (1707. szeptember 1.), hogy a svédek nem avatkoznak be a spanyol örökösödési háborúba, a császár pedig biztosítja a sziléziai protestánsok szabad vallásgyakorlatát. A fejedelem a külföldi katonai segítség reményében több ízben is uralkodót próbált keresni az ország trónjára, ilyen azonban nem igen akadt, mert az európai uralkodóházak I. Józsefet tekintették a Magyar Királyság legitím uralkodójának. Egyébként is a magyar trón elfogadásával egyszerre két birodalommal, a Habsburgokkal és az Oszmánokkal is szembe kerülnek volna, ezt a kockázatot pedig nem vállalták. Az egyetlen komolyabb jelölt az ideiglenesen országát veszített bajor választófejedelem, Miksa Emánuel volt. Neve már a felkelés tervezése során felmerült, de 1708 májusában véglegesen tudatta a fejedelemmel, hogy a kedvezőtlen hadi helyzet és a megfelelő katonai támogatás hiányában nem pályázik a magyar királyi címre.³¹

Az oszmán „kártya”

XIV. Lajos, aki minél kevesebb pénzből minél nagyobb hasznot akart húzni a magyarországi felkelésből, régi stratégiai szövetségét, az Oszmán Birodalmat akarta rávenni a Habsburgok megtámadására. Sztambuli követét, Charles Ferriol márkit 1703 tavaszán utasította, hogy próbálja rábeszélni a nagyvezért a háborúra. Biztos volt benne, az elégedetlen magyarok már az első oszmán hadmozdulatok láttán szembefordulnak a császárral.³² George Stepney, a Habsburgokat pénzzel és katonával támogató Anglia bécsi követe is valószínűnek tartotta, hogy a Habsburgok előbb-utóbb háborúba bonyolódnak a törökökkel, ami szerinte beláthatatlan következményekkel járhat a nyugati frontokon.³³

Rákóczi és Bercsényi jól tudta, hogy a nyílt szövetség az Oszmán Birodalommal vállalhatatlan Magyarország és a keresztény világ előtt. A Porta politikai és katonai támogatására azonban szükségük volt. A köztes megoldást Thököly Imre gróf jelentette volna, akire Erdély elfoglalásánál számítottak.

Sztambulban azonban 1703 nyarán felkelés tört ki, ami megbuktatta II. Musztafa uralmát, s III. Ahmedot emelte trónra. A janicsárlázadást és az uralkodóváltást követő belpolitikai zavarok, a gyakori nagyvezérváltások nem kedvezetek Rákócziék kapcsolatfelvételének. Ráadásul Kavanoz Ahmed pasa nagyvezér a karlócai béke megtartására törekedett, éppen úgy, mint az őt váltó Dámád Haszán pasa. Thököly Imre hazatéréséhez

---

³⁰ Bonnac márki, aki követként a svéd király táborában tartózkodott, kilátástalannak tartotta Rákóczi tervét. *Jonasson* 1980. 62. o.

³¹ *Köpeczi* 2001. 56–57. o.

³² *Benda* 1962. 192–193. o.

³³ George Stepney angol követ Charles Hedges miniszternek, Bécs, 1703. augusztus 22. Angol diplomatai iratok II. Rákóczi Ferencz korára. Második osztály: diplomacia, I. k. (Angol levéltárakból közli: *Simonyi Ernő.*) Pest, 1871. 30–31. o.

ugyan nem járultak hozzá, de eltúrték, hogy a „kuruc királlyal” egykor török területre menekültek visszatérjenek.³⁴ Thököly volt tisztjei és katonái már a tiszaháti felkelés idején beszivárogtak Erdélybe és Felső-Magyarország keleti részeibe. A felkelés első hónapjaiban pedig kisebb egységek érkeztek a török vazallus Moldvai és Havasalföldi Fejedelemségből és a még hódolt Temesközből.³⁵ A legnagyobb, mintegy 700 fős egység Thököly egykori ezereskapitánya, Orlay Miklós báró vezetésével 1704. február elején tört be a Hunyad vármegyei dobrai szoroson keresztül Erdélybe, s a kuruc felkelőkkel együtt egész Gyulafehérvárig nyomult előre.³⁶

Noha Thököly törökök által támogatott betörés elmaradt, de a beszivárgó több száz katona, s főleg azok a kósza- és álhírek, amelyeket a felkelők tudatosan terjesztettek, bizonytalanságban tartották a császári hadvezetést.³⁷ Részben ennek a „pszichológiai hadviselésnek” köszönhető, hogy Erdély katonai parancsnoka, Jean Louis Rabutin de Bussy lovassági tábornok a parancsnoksága alatt lévő mintegy 8400 reguláris katonájával nem mozdult ki a fejedelemségből, ezért csak kevés erőt küldött a magyarországi felkelők ellen.³⁸ A császárvárosban 1704 télutóján elterjed törökös hírek korántsem voltak alaptalanok. Michael Talman követségi titkár 1703 végétől folyamatosan jelentette a törökök hadi készülődéseit: élelemmel és hadfelszereléssel töltik fel a szófiai, niš-i raktárakat, csapatokat vezényelnek a magyar határra. A francia követ a pénz mellett még azzal is megpróbálta befolyásolni döntéshozó pasákat, hogy a magyar felkelők már egyesültek a bajor választófejedelem csapataival.³⁹

1704 tavaszán tehát úgy tűnt, a Porta valóban beavatkozik a magyarországi háborúba. Talman április végén már azt jelentette Bécsbe, hogy a magyarországi határra 3000–4000 janicsárt vezényeltek.⁴⁰ A híreket tovább táplálta, hogy a határvidék pasái hallgatóságos támogatásával egyre több török katona ált Rákóczi szolgálatába. A temesvári pasa állítólag azt is közölte Rákóczival, ha jó zsoldot ígér, akkor nagyon sokan fognak melléjük állni.⁴¹ Hogy valójában mi zajlott a háttérben, arról keveset tudunk.

Annyi bizonyos, hogy a francia diplomácia minden követ megmozgatott, hogy a Portát háborúra bírja, mert ekkor már látszott, hogy a francia–bajor erők egyesülése lehetetlen a felkelőkkel, így a háború elhúzódik. A francia politika magyar területekkel, Péter-

---

³⁴ Papp 2004. 796–797. o.; Benda 1962. 194–195. o.; Michael Talman az Udvari Haditanácsnak, Konstantinápoly, 1703. november 28. ÖStA KA HKR Akten 1703-Mai-Nr. 271. Exp.

³⁵ Szücs János strázsamester 1703-ban például 50 hajdúval érkezett a Havasalföldről Erdélybe. Tállyai Szücs János kérvénye II. Rákóczi Ferenchez, Eger, 1705. április 21. In: A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai 1705. (Gyűjtötte, összeállította: *Bánkúti Imre.*) Miskolc, 1990. 65–66. o.

³⁶ *Várkonyi* 1954. 61. o.; *Seres* 2005. 469–477. o.

³⁷ Ilyen rémhír volt például az, mely szerint Petrőczy Bátornál van tatár és kozák katonákkal Thököly pedig Váradnál áll 40 000 török élén. *Esze Tamás*: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. (A Történettudomány Kérdései 12.) Budapest, 1951. 7. o.

³⁸ Az erdélyi császári katonaság 1703 júniusi létszámkimutatása. ÖStA KA HKR Akten 1703-August-Nr. 12. Exp.

³⁹ Papp 2004. 798–799. o.; Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácsnak, 1704. február 29. ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Karton 176. Konv. 2.

⁴⁰ Michael Talman az Udvari Haditanácsnak, 1704. április 21. ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Karton 176. Konv. 2.; Benda 1962. 199. o.

⁴¹ Michael Talman az Udvari Haditanácsnak, 1704. április 21. ÖStA HHStA Türkei I. (Turcica) Karton 176. Konv. 2.; Benda 1962. 199. o.; Papp 2004. 798–799. o.

várad és a Szerémség területével kívánta honorálni a törökök hadba lépését. Erről Rákóczi is értesülhet, mert a Porta, majd Ferriol francia követ titkára, Louis Michel is tudatta vele, hogy a törökök hajlandók katonai segítséget adni, diplomáciai csatornákon keresztül azonnal biztosítékot kért, hogy az oszmánok nem foglalnak el magyarországi területeket.

Kérte, hogy a Porta nyíltan ne viseljen háborút, hanem zsold ellenében bocsásson rendelkezésére csapatokat, mintegy 12 000 embert, s ennek fejében hajlandó éves adót fizetni a szultánnak. XIV. Lajos viszont garantálja az ország területi épségét.⁴² A fejedelem averziói ellenére bízott a segítségben, s május 21-én kelt levelében a követségben lévő Ráday Pállal már szinte kész tényként közölte: „más segítség nem lévén”, elfogadja a török támogatását.⁴³ Bercsényi Miklós főgenerális több levelében is arra bízta a fejedelmet, hogy ne vesse meg a török támogatást. Javasolta, hogy az oszmán csapatokat ne a várak ostrománál használja, hanem a rácok ellen. Figyelmeztette azonban, ne higgyen „minden végzés nélkül” a töröknek, mert azok egyből Péterváradot és Szegedet fogják követelni.⁴⁴ Forgách Simon dunántúli vezénylő tábornok a koroncói vereséget követően sokat várt a török támogatástól. Jó taktikai érzékkel mindenfelé azt hirdette, hogy a fejedelem parancsából már a segítségére jövő oszmán csapatok elé siet.⁴⁵

A hír, amit Forgách terjesztett, végül valóban csak hír maradt, mert a török sereg nem jött, sem akkor, sem később. Rákóczi bízva a török segélycsapatok támogatásában, a Duna–Tisza közét és a Tiszántúlt fenyegető szerémségi szerb határőrök ellen indult. Miután Feketeviznél (július 12.) legyőzte őket, Szegeded birtokba vételére indult. A várost hamar elfoglalta (július 20.) és megkezdte a vár ostromát.

A fejedelem temesvári pasához küldött követei a török földre menekült rác határőrök kiadatása mellett katonai segítséget kértek. Mindenekelőtt lőport és „egyik pasáját egy-néhány ezernyi főből álló csapattal”.⁴⁶ A pasa nem döntött a Porta megkérdezése nélkül, de Sztambulból nemleges válasz érkezett, így a segélynyújtás elmaradt. Az oszmánok nem léptek hadba, sőt, nagyobb arányú támogatást sem adtak. A zavaros időköt élő és az arab felkeléssel küzdő Portán valószínűleg ekkor olyan csoport kerekedett felül, vagy Talman azokat fizette le, akik nem kockáztatták meg a Habsburgokkal való összeütközést. Rákóczi megbízottai ennek ellenére többször is tárgyaltak a temesvári pasával, sőt, bizonyos adatok szerint Dámád Haszán nagyvezérrrel.⁴⁷

A török segítség persze kiterjedt volna Erdélyre is, amelynek fejedelmévé éppen 1704 nyarán választották meg Rákóczit. Erdély helyzeténél fogva rá volt utalva a törökkel va-

---

⁴² Benda 1962. 200–201. o.; Papp 2004. 799–800. o.; Rákóczi XIV. Lajosnak, Solti tábor, 1704. június 15. In: *Köpeczi* 1958. 27–28. o.

⁴³ Rákóczi Ráday Pálnak, Dunapataj, 1704. május 21. In: Ráday iratai I. 154–155. o.

⁴⁴ Bercsényi Miklós Rákóczinak, Majtény, 1704. június 1.; 1704. június 14.; Söprösi révnél, 1704. június 20.; Ilyésháza, 1704., június 22. In: AR I/IV. 44–45., 60., 65., 68. o.

⁴⁵ Forgách Simon Rákóczinak, 1704. június 29–30 (?), Devescer, 1704. július 2. MOL G 15 RSzlt. Caps. B Fasc. 24.

⁴⁶ *Oszmán aga: A gyaurok rabságában. Pasák és generálisok között.* (Németből ford. *Jólesz László*, a bevezetőt és a jegyzeteket írta *Bánkúti Imre*.) Budapest, 1996. 155–157. o.

⁴⁷ Benda 1962. 202–203. o.; Papp 2004. 801. o.

ló jó viszonyra, így a kurucokhoz csatlakozott politikai elit „törökös része”, kezdettől fogva sürgette a fejedelmet, hogy a választást erősítse meg a Portán.⁴⁸

Bár Rákóczi megbízottai továbbra is rendszeres kapcsolatot tartottak a török végvidék pasáival, a sztambuli francia követtel, a Porta hivatalnokaival, s továbbra is eltúrték, kisebb-nagyobb katonai csoportok Magyarországra való átjutását, de hivatalos szintre nem emelkedtek a diplomáciai kapcsolatok. A végvidéki pasáknál és Sztambulban időről időre megjelenő kuruc követek híre bizonytalanságban tartotta a Bécset, de a fejedelem lengyel, porosz, svéd udvarokban megjelenő követei is gyakorta kijátszották a török „kártyát”, mondván: ha nem kapnak segítséget, kénytelenek lesznek az Oszmánokhoz fordulni.

1706 elején Rákóczi követei, Bay Mihály és Pápai Gáspár eljutottak a Krímfélszigetre, ahol a fejedelem jókívánságait tolmácsolták az újonnan megválasztott Gázi Giráj kánnak. Egyben felajánlották közbenjárásukat, hogy a Porta a tatárokkal együtt a svédekkel lépjen orosz ellenes szövetségre és indítsanak háborút ellene. Cserébe azt kérték a kán járjon közbe Sztambulban, hogy Rákóczi számára 8000 gyalogosból és 4000 lovasból álló segélyhadat biztosítsanak.⁴⁹ Visszatérő követei azt is jelentették a fejedelemnek, hogy a kán a Porta hozzájárulásával, hajlandó katonai segítséget adni neki.

Gázi Giráj kán ajánlata éppen kapóra jött, mert a zsibói csatavesztést követően (1705. november 11.) a kurucok kiszorultak Erdélyből, s több százan menekültek a közeli Moldvába. Rákóczi, egy magát török követnek kiadó görög pap hamis információja alapján, amely szerint a Porta elrendelte, hogy Gázi Giráj kán megsegítse a magyarokat, Szöllősy Zsigmond vezetésével újabb küldöttséget indított a Krímbe. Követei tényként közölték a kánnal: a szultán elrendelte, hogy 30 000 főnyi tatár haddal segítse meg a magyarokat. A sereg a fejedelem parancsnoksága alá kerül, zsoldot nem, csak ellátást kap. Javasolták, hogy a tatár katonaság Havasalföldön és a Temesközön át vonuljon az országba, mert a csapatokat a Duna-Tisza közén lévő és a Dráva–Száva közti katonai határvidékeken a szerbek ellen akarta bevetni. Tehát azokon a területeken, amelyet Bercsényi két évvel azelőtt a török segélyhad esetén is javasolt. Ebben az esetben a tatárok zsákmányolása és rabszedése zömében a ráccokat sújtotta volna. A kán csodálkozott a követek beszámolója hallatán, de Szöllősynek és Ferriol megbízottjának is azt válaszolta, szívesen segítene, ám a Porta engedélye nélkül nem teheti.⁵⁰

Az orosz kapcsolat és a sziléziai „rejtély”

1706 őszén még senki sem gondolta volna, hogy az igen ambiciózus I. Péter orosz cár és a szintén erős küldetéstudattal rendelkező II. Rákóczi Ferenc valaha is szövetségre lépnek. Ám a politikában akkor sem volt lehetetlen. I. Péter orosz cár eddig ellenségesen viszonyult Rákóczi mozgalmához, s mikor érdeke úgy diktálta, hogy közeledjen a Habsburg uralkodóhoz, ajánlatot tett a magyar felkelés leverésére. Ezekről a törekvésekről

⁴⁸ Benda 1962. 203–204. o.; Papp 2004. 801–803. o.; Czigány István: Egy „universalis ember” Tündérországbán. Forgách Simon gróf főparancsnoki működése Erdélyben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2008. 2. sz. 343–344. o.

⁴⁹ Rákóczi követutatisása Bay Mihály számára, Magyarereggy, 1705. november 15. In: Ráday iratai I. 460–464. o.

⁵⁰ Rákóczi követutatisása Szöllősy Zsigmond számára, Sempte, 1706. július 20. In: Ráday iratai I. 628–632. o.

Rákóczi is tudott, éppen úgy, mint a fejedelem orosz ellenes 1705. évi lengyel–magyar–svéd, és a 1706. évi svéd–tatar–oszmán szövetségekre vonatkozó javaslatait.

1706 szeptemberében fordulat következett be, amikor XII. Károly az Atranstädtben kötött békeszerződésben I. Péter volt pártfogoltját, II. Ágost lengyel királyt lemondatta Lesczynski Szaniszló javára. A cár lengyelországi hatalmát biztosítandó új királyjelöltet keresett. Jan Sobieski egyik fiával és Savoyai Jenő herceggel is komolyan tárgyaltak, és a lengyel rendek egy része II. Rákóczit ajánlotta I. Péter figyelmébe. Az események innen már gyorsan peregtek. A cár 1707. április végén bízta meg erdélyi születésű diplomatáját, David Corbeát, hogy beszélje rá Rákóczit a lengyel királyjelöltség elvállalására. Corbea május 15-én Szerencsen a cár nevében mint erdélyi fejedelemnek tett szövetségi ajánlatot, ígért katonai segítséget és közvetítést a szerbek és a magyarok között.⁵¹

Rákóczit, aki mozgalmának az európai uralkodóknál eddig nem tudott érdemleges katonai segítséget szerezni, igen meglepte, hogy most az egyik legnagyobb hatalmasság kopogtat ajtaján. A fejedelem, aki már többször csalatkozott szövetségkötési reményeiben, és ismerte a zavaros lengyel viszonyokat, elutasította az ajánlatot. Két hónap múlva azonban megváltoztatta álláspontját.

Ennek legfőbb oka a kül- és belpolitikai helyzet változása volt. A sandomierzi konföderáció Lublinban kimondta az interregnumot (július 14.), és a lengyel nemesek egy része a cár követével egyetemben hivatalosan is felkérte a fejedelmet a királyjelöltségre. Magyarországon az elhúzódó háború miatt kialakult egyre súlyosabb gazdasági, pénzügyi és politikai válságot egyre nehezebben tudták kezelni. Az országgyűlésen békét követelőket, csak véres erőszakkal sikerül elhallgattatni, s az interregnum kimondását pedig kemény politikai és katonai nyomással erőszakolták ki. A fejedelemnek ellenfelei meggyőzésére és fékentartására erőt és katonai sikert kellett felmutatnia. Ezt régi szövetségeseitől, XIV. Lajostól egyre kevésbé várhatta, aki a XII. Károllyal való összeütközés miatt egyébként is ellenezte az I. Péterrel kötendő szövetséget.⁵²

Nem véletlen, hogy Rákóczi feltételei között központi szerepet kapott rendi–nemzeti mozgalmának támogatása. Ezt lengyel királlyá választása esetén 20 000 fős orosz segélyhad biztosította volna. Bár a cár ilyen jelentős katonai kontingenst nem ígért, Rákóczi megbízottai a lengyel rendek mellőzésével 1707. szeptember 17-én Varsóban megkötötték a szerződést.⁵³ Az egyezmény többek közt biztosította volna: a svédek támadása esetén Magyarországot, a cár fegyveres segítségét, a Habsburgokkal szembeni harc folytatásához rendszeres pénzsegélyt, egyszer egy összegben 100 000 tallért, 5000 lőfegyvert és puskaport. I. Péter kötelezte magát, hogy elősegíti a császárral való béke megkötését, és Rákóczi erdélyi fejedelemségének elismertetését. Ha pedig Rákóczinak Lengyelországot el kell hagynia, a cár országának egy tartományában menedéket ad barátainak és híveinek.⁵⁴

---

⁵¹ Gebei 2004. 180–182. o. I. Péter és Rákóczi szövetségkötésének részleteiről lásd: Márki Sándor: Nagy Péter cár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. (Értekezések a történeti tudományok köréből.) Budapest, 1913. 23. o.; Tomašivszkij István: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. Századok, 1912. 758–772. o.

⁵² Köpeczi – Várkonyi 2004. 372. o.

⁵³ Gebei 2004 183–188. o. Vetési az oroszokkal és lengyelekkel folyó tárgyalások idején érkezik meg Párizsból. Ekkor készített memoárja optimista képet fest a franciákkal és a bajorokkal kötendő szövetségről, azzal kecsgetve a fejedelmet, a francia segélypénzekből majd 12 000 fős hadsereget tud eltartani. Köpeczi 2001. 34–38. o.

⁵⁴ Köpeczi – Várkonyi 2004. 372–373. o.

A szerződés megkötésének pillanatában csak egy ígérvény volt, mivel életbe lépését négy hónappal elhalasztották, abban a reményben, hogy az alatt bajor–francia közvetítéssel a cár kiegyezik a svédekkel. Addigra azonban nagyot fordult a lengyelországi helyzet. A kiegyezés helyett XII. Károly támadásba lendült Lengyelországban, ennek következtében tárgyalanná vált a lengyel királyválasztás, így a cár Rákóczi-val kapcsolatos terveit is ejtette. I. Péter új szövetségest keresett, s a következő év elején már egy svédek elleni Habsburg–oroszlengyel szövetség létrehozásán fáradozott. Még azt is felajánlotta I. József császárnak, hogy ha XII. Károly megtámadja, akkor az ő csapatai fognak harcolni a magyarok ellen. Bár ez a terv sem realizálódott, I. Péter igyekezett a Béccsel való jó viszonyt fenntartani. 1708 nyarán Rákóczi számára tett gesztust, és felajánlotta közvetítését a császár és a felkelők között.⁵⁵

A történet- és hadtörténetírás úgy tartja, hogy Rákóczi legjobb és legkidolgozottabb hadjárata az 1708. évi felvidéki hadjárat volt. Ennek valódi célja a magyar trónra kiszemelt Frigyes Vilmos porosz trónörökös magyarországi útjának, illetve a vele együtt jövő néhány brandenburgi ezred csatlakozásának biztosítása volt, amelyet végül a trencsényi csatavesztés (1708. augusztus 3.) hiúsított meg. A korabeli források összehasonlításából azonban kiderült, hogy a porosz trónörökös tervezett magyar királysága nem volt egyéb, mint a francia diplomácia minden alapot nélkülöző ötlete – ebből sok volt nekik –, amelyet Rákóczi egykori diplomatája, Klement János Mihály egy amnesztiáért való folyamodványában említett meg 1715-ben, megtevéstve a későbbi korok történéseit.⁵⁶

A regularizálás csődje

A trencsényi csatavesztés egyértelmű fordulópontot hozott a Rákóczi-szabadságharcban. A háromszoros létszámfölényben lévő kuruc sereg a kizárólag lovas alakulatokból álló császári–királyi erőktől addigi legsúlyosabb vereségét szenvedte el. Bizonyosodott, hogy a konföderáció „féloldalas” hadseregét – amely a sajátos hadügyi fejlődés nyomán alakult ki, szinte csak könnyűlovasokból és gyalogosokból állt – nem sikerült regularizálni, vagyis pótolni a reguláris harcmódra kiképzett egységeket, elsősorban a gyalogságot és a tisztkart.

A legütőképesebb csapatokat Rákóczi testőralakulatai mellett néhány, főleg idegekből, németekből és franciákból verbuvált ezred alkotta, de ezek létszáma általában alig haladta meg az ötezer főt. A honi katonaság tömeges reguláris begyakoroltatásánál viszont a „vitézli rendnek” olyan mentalitásbeli gátjait kellett áttörni, amelybe már a császári hadvezetésnek is beletört a bicskája. A legegyszerűbb megoldás külföldi zsoldosok felfogadása lett volna, de ehhez alapvetően a pénz hiányzott – a fejedelem ezért törekedett minden áron külföldi katonai segítségre megszerzésére.

Ennek ellenére a kuruc haderő – létszámfölényének és portyázó taktikájának köszönhetően – 1708 közepéig ellensúlyozni tudta a nyílt ütközetekben elszenvedett veresége-

---

⁵⁵ Gebei 2004. 201–205. o.; *Váradi-Sternberg János*: Ukrainev, Péter cár követe Rákóczinál. In: Századok öröksége. Tanulmányok az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Budapest–Uzsgorod, 1981. 50–66. o.; *Gebei Sándor*: I. Péter cár és II. Rákóczi fejedelem 1707. évi varsói egyezményének utóélete. In: TSO 2008. 105–112. o.

⁵⁶ *Czigány István*: A „sziléziai rejtély”. Az 1708. évi felvidéki hadjárat kérdőjelei. In: TSO 2008. 120–132. o.

ket és biztosítani tudta az 1704 közepére kialakult katonai erőegyensúlyt, ám ezzel a hadsereg teljesítőképessége maximumát nyújtotta.

A császári hadvezetés a rajnai és itáliai frontokon bekövetkezett kedvező hadi helyzetet kihasználva, 1708 után jelentős erőket csoportosított át a magyarországi hadszíntérre. A mintegy 20 000–25 000 katonából álló császári–királyi haderőt 1710 végére fokozatosan 50 000 főre növelték. Ezzel egyidejűleg a kuruc haderő lépcsőről-lépésre szorult visz-sza. 1708. második felében a Felvidék nyugati részét veszítették el, az év végére Erdélyből is kiszorulnak, majd 1710 elejére a Dunántúlt is kénytelenek voltak feladni. Megkezdődtek a tömeges átállások, a vármegyék egymás után hódoltak meg a királynak.

Az utolsó remények

A trencsényi csatavesztést követően egyre kedvezőtlenebb katonai helyzetben Rákóczi elfogadta I Péter közvetítési ajánlatát. 1708 novemberében szabadon engedte az 1707. óta fogságban tartott Tolvay Gábor nádori ítélőmestert, és fegyverszüneti ajánlattal a „trónfosztott” I. Józsefhez küldte. A fejedelem lényegében újra megismételte az 1706-ban Nagyszombatban is elhangzott feltételeket: a béke garantálására angol és holland garanciát kérnek, Erdély trónjához továbbra is ragaszkodik, de olyan jogokkal, mint a Német-római birodalom fejedelmei. A cár közvetítője, Peter Urbich látván, hogy az erdélyi fejedelemség a legnagyobb akadálya a békekötésnek, arra kérte Rákóczit, álljon el követelésétől, ám a fejedelem hajthatatlan, így a tárgyalások újra megszakadnak.⁵⁷

Az egyetlen nagyobb, külhoni haderő XII. Károly poltavai vereségét (1709, július 8.) követően érkezik Magyarországra. A svédekkel szövetséges Jozef Potocki (kievi) kiovi vajda 4000 fős lengyel–litván svéd hadteste november végén szegődik Rákóczi szolgálataiba. Tulajdonképpen téli szállásra jöttek Magyarországra. Egy részük részt vett a romhányi csatában (1710. január 22.), de a svéd katonák – mintegy 500 fő – megtagadták a harcot a császáriak ellen. A csapatok a rossz ellátás miatt folyamatosan lázongtak, így a fejedelem nem vette különösebb hasznukat az alig több mint négy hónap alatt. Alig négy-havi tartózkodás után, 1710 áprilisában a svéd király parancsára távoztak az országból.

A fejedelem egyre jobban félreértette a közép- és kelet-európai katonai és hatalmi viszonyokat, de rosszul mérte fel saját politikai helyzetét és katonai erejét is. Miközben az egyre fogyatkozó létszámú kuruc hadsereg az ország keleti felébe szorult vissza, a háború folytatását erőltetve, illuzórikus terveket kovácsolt. A porosz, angol, udvarokba és XI. Ince pápához küldött követei segítséget kérnek a béketárgyalásokhoz, de alig érnek el eredményt. Egyre nagyobb diplomáciai elszigeteltségéből újra kelet felé próbál kitörni.

1709 novemberében Ráday Pált küldte a Dnyeszter partján lévő Benderbe, ahol XII. Károly a poltavai csata után menedéket talált. A küldetés legfőbb célja azonban nem a svéd király felkeresése volt, hanem a babadaki szerdárrel való találkozó.

Ráday tájékoztatta a tartomány vezetőjét a kurucok hadi helyzetéről. Érsekújvár birtokában, még egy ideig kitarthatnak, de a „német császár ereje megsokasodván”, „ha az Franciával is meg talál békelleni a császár”, akkor kiszorulhatnak az országból. Szapolyai, Bocskai, Bethlen, a Rákócziak és Thököly példáira hivatkozva bizonygatja, hogy a

⁵⁷ Köpeczi Béla: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája. Budapest 2002. 101. o.

magyarok mindig megbízható szövetségesei voltak a Portának. Ha a kurucokat befogadnák és „haszon nélkül való helyekre” letelepítenék, akkor a „Bécsi Császár ellen” mindig hadakozni „kész népet talál”. Meghallgatva az előterjesztést, a szerdár tudatta Rádayval, hogy ő egy ilyen nagy horderejű ügyben nem dönthet, de a tervet továbbítja a Portának.⁵⁸ Ráday közel három hónapot időzött Benderben, válasz azonban nem érkezett Sztambulból. Felkereste a svéd király kancellárját Henrich Gustav Müllert is, de előterjesztésére az előzőekhez hasonlóan csak udvarias, semmitmondó választ kapott.

1710 első felében a svéd király hazatérése tartotta lázban Bécsset és Moszkvát. Erre több terv is született, de a legnagyobb aggodalmat azon elképzelés váltotta ki, amely katonai fedezettel Erdélyen, Lengyelországon és Szilézián keresztül akarta svéd területre juttatni az uralkodót.⁵⁹ I. József burkolt oszmán támadástól tartott, I. Péter pedig ellenfele visszatérésének megakadályozásán munkálkodott.

Rákóczi is értesült a tervekről, amelyekből a maga számára akart előnyt kovácsolni. Május végén követeket küldött a cárhoz, akik javasolták, hogy a svéd király átvonulásának megakadályozása ürügyén küldjön 3000–4000 főnyi segélyhadat számára. Ez lehetővé tenné Munkács és a környező négy vármegye, Bereg, Szatmár, Ugocsa és Máramaros megtartását. Ajánlja fel békeközvetítést a császárnak, s ha azt visszautasítja, fegyveres segítséget adhat neki az Erdélyi Fejedelemség elfoglalására. Megbízottai a Varsóban megkötött egyezményre hivatkozva kérték a kiszoruló kurucok Ukrajnába történő letelepítését.⁶⁰ I. Péter, aki Európa keleti felében igen csak jól keverte a diplomáciai kártyákat, az oszmán fenyegetés árnyékában a Habsburgokkal való jó viszony fenntartásában volt érdekelt, s az Erdélyi Fejedelemség miatt nem akart összeütközésbe keveredni sem a Portával, sem a császárral.⁶¹

Rákóczi diplomatai 1706-tól egy olyan ahdnámé elfogadtatásán fáradoztak a Portán, amelyben a szultán oltalma alá veszi Rákóczit, Magyarországot és Erdélyt. Számos alkalommal a katonák toborzásának engedélyezéséért folyamodtak az oszmán hivatalnokokhoz, de nincs nyoma nagyobb létszámú török fegyveres felfogadásának. Talman császári követnek 1710 nyarán mindenestre arról volt tudomása, hogy Pápai János 50 000 tallérrért akar felfogadni katonákat.⁶² Pápaikat a fejedelem még az év elején küldte Isztambulba azzal az utasítással, hogy a katonai támogatás fejében ajánlja fel a Portának a császári-királyi kézben lévő területeket, a Dráva–Száva közét, a Szerémséget, Eszéket, Péterváradot. Magyarországtól 100 000, Erdély részéről 50 000 forint éves adót. Amennyiben ezt a Porta kevesellné, ígérje oda a Duna–Tisza közét Kalocsáig, de Budát már nem.⁶³

Rákóczi ajánlatára a Porta nem reagált, így egyetlen remény maradt a konföderáció maradványainak életben tartására, az orosz szövetség. Ennek irrealitására követei, Nedeczky Sándor, Talaba Máté több ízben is felhívták a fejedelem figyelmét. Daniel Péter

---

⁵⁸ Rákóczi utasítása Ráday Pálnak, 1709. október. Ráday Levéltár. A Ráday család levéltára Ráday Pál külpolitikai iratai C/64 4.d / 2–5. A forrásra Papp Sándor hívta fel figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

⁵⁹ Michael Talman jelentése. ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1710-April-Nr. 293.

⁶⁰ Rákóczi követutastítása Herbaix és a munkácsi püspök számára, 1710. május 31. In: Szalay László: II. Rákóczi Ferenc bujdosása. I. k. Pest, 1864. 4–8. o.

⁶¹ Braubach 1964. 381–382. o.

⁶² Michael Talman jelentése. ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1710-Juni-Nr. 198. fol. 534.

⁶³ Papp 2004. 819. o.

moldvai követe 1710 decemberében pedig arról tudósította, hogy „a Muszka nem fogja megsegíteni, mert a török ellen az Austriai házzal szövetkezik”.⁶⁴

Rákóczi 1710 novemberében végül beleegyezett a két főhadparancsnok, Pálffy János gróf és Károlyi Sándor közötti a közvetlen tárgyalásokba. 1711. január végén személyesen is tárgyalt Pálffy Jánossal. A fejedelem talán ekkor állt legközelebb a békepontok elfogadásához. I. Józsefnek írt levelében gyakorlatilag beismerte a vereségét: „úgy bizonyára már most nagyobb részént visszatérvén a vármegyék felséged hívségére.”⁶⁵

A döntő lépést azonban nem tette meg. Ragaszkodott politikai elveihez, továbbra is a konföderáció nevében és nemzetközi garanciák mellett volt hajlandó a megbékélésre. Az uralkodó viszont csak egyéni amnesztiát kívánt adni, s a személyenkénti hűségskü letételét követelte meg.

A fejedelem álláspontja megmerevedett, majd a cár segítségének csalóka reményében Lengyelországba távozott – az események túlhaladtak rajta, a vereség már bekövetkezett, segítség pedig sehonnan sem érkezett. Károlyi és Pálffy hosszas tárgyalások után az utolsó utáni pillanatban tető alá hozták a háborút lezáró egyezséget. A békeegyezmény tulajdonképpen nagyvonalú amnesztia volt, ám a rendi sérelmek orvoslására csak ígérvényeket tartalmazott, azokat az országgyűlés elé utalva.

A magyarok szerencséjére I. József halálát követően III. Károly személyében olyan uralkodó került a magyar trónra, aki spanyol királyként megtanulta a rendekkel való együttműködést, és zömében betartotta a szatmári békeegyezségben foglaltakat. Rákóczi változatlanul abban bízott, hogy külföldi segítséggel elérheti célját, az önálló Erdély visszaállítását.

*

II. Rákóczi Ferenc reálisan látta, hogy az ország rendi jogainak érvényesítését csak külföldi katonai támogatással érheti el, ám túlértékelt saját mozgalmának, illetve az Erdélyi Fejedelemségnek politikai súlyát, szerepét és erejét. A Habsburg Birodalom XVIII. század elejére nagyhatalommá vált, és meghatározó szerepe volt a kontinens középső és keleti részén. A fejedelem balszerencséjére a spanyol örökösödési háborúban XIV. Lajoson kívül igazában senkinek nem állt érdekében a magyarok szabadságharcának támogatása.

Rákóczi és a körülötte csoportosuló, részben protestáns politikai-katonai elit jelentős része a Magyar Királyság államiságának (rendi berendezkedésének) védelmét az előző évszázad példái alapján egy államilag különálló Erdélyben látta. Ez a konstrukció az új hatalmi viszonyok között azonban nem tölthette volna be ugyanazt a funkciót, mint egy évszázaddal azelőtt. Erdély stratégiaileg igen fontos volt a Habsburgok számára, bástya az oszmánokkal szemben.

---

⁶⁴ Daniel Péter Rákóczinak, Jassy, 1710. december 14. MOL G 15. RSzt. Caps 6. Fasc. 225. fol. 18–21.

⁶⁵ *Pulyai János: Szatmári békeség.* (Sajtó alá rendezte a bevezetőt írta és a mutatókat összeállította *Bánkúti Imre – Mészáros Kálmán.*) Budapest, 2007. (Rákóczi Források.) 105. o.

RÖVIDÍTÉSEK

- AR I/IV. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez (1704–1705). Első osztály. Had- és belügy. 4. k. (Szerk. *Thaly Kálmán.*) Az eredeti kéziratokból a titkos jegyek följegyzésével közli: *Thaly Kálmán.* Budapest, 1875.
- AR I. o. XI. II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. I. kötet. Első osztály: Had- és belügy, 11. k. (Közzétette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta *Lukinich Imre.*) Budapest, 1935.
- Bánkúti* 1976. Rákóczi hadserege 1703–1711. (Válogatta és a bevezetőt írta: *Bánkúti Imre.*) Budapest, 1976.
- Bánlaky* 1941. *Bánlaky József:* A magyar nemzet hadtörténelme. Tizennyolcadik rész. II. Rákóczi Ferenc fölkelése. 1701–1714. Budapest, 1941.
- Benda* 1962. *Benda Kálmán:* II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve. *Történelmi Szemle*, 1962/5. 189–207. o.
- Benda* 1980. *Benda Kálmán:* Rákóczi és az Európai hatalmak. In: Előadások a Rákóczi-szabadságharc történetéből. (Szerk. *Katona Csaba.*) Budapest, 2004. 25–34. o.
- Braubach* 1964. *Max Braubach:* Prinz Eugen von Savoyen. II. k. Wien, 1964.
- Czigány* 2003. *Czigány István:* Rebellió Magyarországon 1702/1703. (Stratégiai elképzelések és a taktikai valóság). In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. I. k. (Szerk. *Tamás Edit.*) Sárospatak, 2003. 25–57. o.
- Czigány* 2004. *Czigány István:* Sztereotípiák és kérdőjelek. A Rákóczi-szabadságharc hadügyi proplémái. In: Előadások a Rákóczi-szabadságharc történetéből. (Szerk. *Katona Csaba.*) Budapest, 2004. 17–30. o.
- ERSz Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *Benda Kálmán.*) Budapest, 1980.
- ERSzT Előadások a Rákóczi-szabadságharc történetéből. Szerk.: *Katona Csaba.* Budapest, 2004.
- Feldzüge, 1704. *Gusztav Ratzenhofer:* Spanischer Successionskrieg. Feldzug 1704. (Feldzüge Prinzen Eugen von Savoyen. I. Ser. VI. Bd.) Wien, 1879.
- Gebei* 2004. *Gebei Sándor:* Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. (Doktori értekezés, kézirat.) Eger, 2004.

<i>Géresi</i> 1897.	<i>Géresi Kálmán</i> : A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. k. Budapest, 1897.
HHStA	Haus Hof und Staatsarchiv, Wien
HKR	Wiener Hofkriegsrat
<i>Jonasson</i> 1980.	Gustaf Jonasson: XII. Károly svéd király és Rákóczi. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. <i>Benda Kálmán</i> .) Budapest, 1980. 61–69. o.
KA	Kriegsarchiv, Wien
<i>Kalmár</i> 2004.	<i>Kalmár János</i> : A Rákóczi-szabadságharc és Európa. Közjogi helyzet és külpolitikai törekvések. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. <i>Benda Kálmán</i> .) Budapest, 1980. 7–16. o.
Konv.	Konvolutum
<i>Köpeczi–R. Várkonyi</i> 2004.	<i>Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes</i> : II. Rákóczi Ferenc. Harmadik javított kiadás. Budapest, 2004.
<i>Köpeczi</i> 1958.	II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta <i>Köpeczi Béla</i> . Budapest, 1958.
<i>Köpeczi</i> 1966.	<i>Köpeczi Béla</i> : A Rákóczi szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966.
<i>Köpeczi</i> 1980.	<i>Köpeczi Béla</i> : Ráday Pál a diplomata. Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. (Szerk. <i>Esze Tamás</i> .) Budapest, 1980. 9–16. o.
<i>Köpeczi</i> 2001.	<i>Köpeczi Béla</i> : Vetési Kőkényesdi László Kuruc diplomata és a császár katonája. 1680 ?–1756. Budapest, 2001.
MOL	Magyar Országos Levéltár, Budapest
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv, Wien
<i>Papp</i> 2004.	<i>Papp Sándor</i> : A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája. <i>Századok</i> , 2004/4. 793–821. o.
Prot. Exp.	Protocollum Expedit
Prot. Reg.	Protocollum Registratur
Ráday 1980.	Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. (Szerk. <i>Esze Tamás</i> .) Budapest, 1980.
Ráday iratai I–II.	Ráday Pál iratai 1703–1706. (Sajtó alá rendezte: <i>Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Papp László</i> .) I–II. k. Budapest, 1955., 1961.
RSzKE	A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. I–II. k. (Szerk. <i>Tamás Edit</i> .) Sárospatak, 2003.
RSzlt.	A Rákóczi-szabadságharc levéltára
RT	Rákóczi-tanulmányok. (Szerk. <i>Köpeczi Béla–Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes</i> .) Budapest, 1980.
<i>Seres</i> 2005.	<i>Seres István</i> : Thököly Imre emigráns tisztikara Törökországban a karlócai béketárgyalások idején (1698–1699). <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> , 2005. 3. sz. 424–496. o.

- TSO 2008. II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján. (Szerk. *Tamás Edit.*) Sárospatak, 2008.
- Várkonyi* 1954. *Várkonyi Ágnes*: A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben. (1703–1704 júl.) *Századok*, 1954/1 sz. 15–73. o.
- R. Várkonyi* 2004. *R. Várkonyi Ágnes*: Rákóczi állama és az európai hatalmi egyensúly. *Studia Caroliensia*, 2004. 3–4. sz. 381–402. o.

István Czigány

RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE AND THE MILITARY SITUATION
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE, 1703–1711

Summary

Although the end of Rákóczi's War of Independence depended on the War of the Spanish Succession, the military situation in Hungary was much influenced by the military conflicts in Central and Eastern Europe; and the Ottoman Empire, stretching at the southern borders of the Kingdom of Hungary, still had to be taken into consideration, too. In the beginning, Rákóczi hoped to receive the foreign armed support that would have been of vital importance for the war from the fusion with the French and Bavarian armies marching forth in the Danube-valley. However, the defeat at Höchstädt (13 August 1704), suffered from the combined English-Imperial troops, made this impossible; and a long war had to be anticipated.

When launching a national insurrection of the Hungarian Orders, Rákóczi regarded the anti-king wars of the Transylvanian princes as examples; but this was of little help amidst the current internal and foreign political situation which had changed as the consequence of the anti-Ottoman liberation war. Transylvanian princes had their own state and army, and as vassals of the Turks they had foreign supporters as well. Rákóczi had to establish all these circumstances. This is the reason why he laid great emphasis on attaining legitimacy; and acquiring Transylvania and the prince's title played a central role in this goal. At first, he acted as the representative of the confederate Orders; then he used the title Prince of Transylvania starting from his election in summer 1704; and following the national assembly in Szécsény in 1705 he became the Leading Prince of the Confederate Orders.

For the sake of getting foreign military support, the Prince tried to find a ruler for the country's throne many times. However, he found none, for the European ruling houses regarded Joseph I as the legitimate monarch of the Kingdom of Hungary. In the second half of 1704, Rákóczi and the political-military elite behind him had to face the fact their scope for diplomatic action was very little. The missions to the army of the king of Sweden and to the Prussian king ended in failure at that time and later, too. The royal courts were not willing to intervene for the Hungarians in Vienna, only in the cause of providing freedom of religion for the Protestants; and they urged the insurgents to find a compromise with their ruler.

After the attempt of co-operation between the Bavarian–French and the Kuruc armies failed, Louis XIV carried on to support the fight of the Hungarian insurgents with money and a few hundred soldiers. However, he saw Rákóczi as an upriser against his monarch, and therefore he signed no formal agreement with him, not even after Rákóczi was elected Prince of Transylvania, nor after the dethronement of the Habsburg House (1707).

It was only Tzar Peter I of Russia who made an agreement with Rákóczi (1707) when he designated him to the Polish throne. The contract promised military aid, money and weapons for further warfare in Hungary. Rákóczi's Polish kingship, however, was soon out of question and therefore the military aid was cancelled, too.

The Prince kept on misunderstanding the military and power conditions of Central and Eastern Europe, and he had a wrong evaluation of his own political situation and military force, too. While the ever decreasing Kuruc army retreated to the eastern part of the country, the Prince was making

illusory plans about continuing the war. In return for military support, early 1710 Rákóczi offered the Ottomans the southern lands of the Hungarian Kingdom which were ruled by the emperor, and he promised to pay an annual tax to the Sultan for the Hungarian and Transylvanian territories. Although the offer was tempting, the best interest of the Porte, planning to attack Russia, was to keep the Karlóca Peace Treaty. A few months later Rákóczi asked armed support from Peter I to be able to keep his Principedom of Munkács and to conquer the Principality of Transylvania. The request found no answer here either, for the Tzar, standing in the shadow of the Ottoman war, wanted to keep the good relations with the Habsburgs. Rákóczi was informed about this situation via the reports of his diplomats and soldiers.

Though pushed back to the north-eastern corner of Hungary and standing on the verge of complete military collapse at the beginning of 1711, the Prince was not willing to make a compromise with the monarch. His viewpoint stiffened, and in the illusory hope of the tzar's help he left for Poland. The events went beyond him. Finally, the Szatmár Peace Treaty was concluded without him, by Sándor Károlyi, commander-in-chief of the rest of the Kuruc army, and János Pálffy, Imperial and Royal commander-in-chief.

István Czigány

LA GUERRE D'INDEPENDANCE DE RAKOCZI ET LA SITUATION MILITAIRE EN EUROPE CENTRALE ET ORIENTALE, 1703–1711

Résumé

Même si l'issue de la guerre d'indépendance de Rákóczi dépendait de la guerre de succession d'Espagne, les conflits en Europe centrale et orientale eurent aussi un impact considérable sur l'évolution de la situation militaire de Hongrie sans parler de l'Empire ottoman qui s'étendait jusqu'aux frontières Sud du Royaume de Hongrie. Au début, Rákóczi espérait obtenir une aide militaire au moyen de la fusion avec les armées franco-bavaroises qui avancèrent dans la vallée du Danube, mais après leur défaite à Höchstädt face aux troupes anglaises et impériales unies (13 août 1704), la guerre risquait de se prolonger.

Au moment du déclenchement de l'insurrection nationale des Ordres, Rákóczi prenait exemple sur les guerres antimonarchistes des princes de Transylvanie, mais en raison du changement de la situation intérieure et extérieure à la suite de la guerre de libération menée contre les Turcs, ce n'était pas réaliste. Les princes de Transylvanie avaient leur propre État et leur propre armée et, en tant que vassal des Turcs, aussi leur soutien extérieur, alors que Rákóczi n'avait rien de tout cela. Par conséquent, il tint à se créer une légitimité en prenant notamment la Transylvanie et le titre de prince. Au début, il agissait comme le représentant des Ordres confédérés, mais à partir de son élection à l'été 1704 et de la Diète de Szécsény de 1705, il utilisa aussi le titre de prince de Transylvanie et le titre de prince commandant des Ordres confédérés.

En vue d'une aide militaire étrangère, le prince essaya plusieurs fois de trouver un souverain pour le trône de la Hongrie. S'il n'en trouva aucun c'est que les dynasties européennes considérèrent Joseph 1er comme le souverain légitime du Royaume de Hongrie. Rákóczi et l'élite politico-militaire qui le soutenait se rendirent compte au deuxième semestre de 1704 à quel point leur marge de manœuvre diplomatique fut limitée. L'envoi d'émissaires au camp du roi de Suède et au roi de Prusse se solda par un échec aussi bien à cette époque que plus tard. Les deux cours furent prêtes à intervenir auprès de Vienne pour la liberté religieuse des protestants, mais elles tentèrent de convaincre les insurgés de trouver un compromis avec leur souverain.

Après l'échec d'une coopération entre les troupes kouroutz et franco-bavaroises, Louis XIV continua de soutenir la lutte des mécontents hongrois avec de l'argent et quelques centaines de soldats, mais puisqu'il considéra Rákóczi comme un insurgé contre son souverain, il ne signa

aucun accord formel avec lui, ni après son élection comme prince de Transylvanie, ni après le détronement de la maison de Habsbourg (1707).

Seul le tzar russe Pierre 1er signa un accord avec Rákóczi (1707) lorsqu'il le désigna pour le trône de Pologne dans lequel il lui promit une aide militaire, des armes et de l'argent pour la guerre de Hongrie. Comme Rákóczi ne fut pas élu roi de Pologne, l'aide militaire ne fut plus à l'ordre du jour non plus.

Le prince méconnaissait les rapports de force et militaires en Europe centrale et orientale et il évaluait mal sa situation politique et sa force militaire. Alors que l'armée kouroutz aux effectifs en baisse fut repoussée dans la partie orientale du pays, le prince conçut des plans illusoire en vue de continuer la guerre. Au début de 1710, Rákóczi proposa aux Ottomans, en échange d'une aide militaire, de leur céder la partie sud du Royaume de Hongrie, qui fut alors aux mains des Habsbourg, ainsi que de leur verser un impôt annuel pour les territoires sous sa domination en Hongrie et en Transylvanie. Malgré cette proposition alléchante, la Porte qui se préparait à affronter les Russes avait intérêt à respecter la paix de Karlóca. Quelques mois plus tard, Rákóczi demanda une aide militaire à Pierre 1er en vue de conserver son principauté de Munkács et d'occuper la Principauté de Szatmár. Sa demande resta sans réponse, car vu la menace ottomane, le tzar voulait garder de bonnes relations avec les Habsbourg. Grâce aux rapports rédigés par ses diplomates et ses militaires, Rákóczi en fut informé.

Acculé au coin nord-est du pays, Rákóczi fut au bord de l'effondrement militaire total en début d'année 1711, mais il ne voulut toujours pas faire de compromis avec le souverain. Il campa sur sa position avant de partir en Pologne en espérant toujours une aide du tzar. Rákóczi fut dépassé par les événements et la paix de Szatmár fut conclue sans lui par Sándor Károlyi, commandant en chef de ce qui resta de l'armée kouroutz et János Pálffy, commandant en chef de l'armée impériale et royale.

István Czigány

DER FREIHEITSKAMPF VON RÁKÓCZI UND DIE KRIEGSSITUATION IN MITTEL- UND OSTEUROPA, 1703–1711

Resümee

Zwar hing der Ausgang des Freiheitskampfes von Rákóczi vom Spanischen Erbfolgekrieg ab, aber auch die Militärkonflikte im mittleren und östlichen Teil Europas übten eine bedeutende Wirkung auf die Kriegssituation in Ungarn aus. Zudem musste weiterhin mit dem Osmanischen Reich gerechnet werden, das an den südlichen Grenzen des Königreichs Ungarn expandierte. Die externe bewaffnete Unterstützung, die aus Sicht des Freiheitskampfes von grundlegender Bedeutung war, erhoffte sich Rákóczi zu Beginn von der Vereinigung mit den französisch-bayrischen Heeren, die im Donautal vordrangen. Infolge der Niederlage der vereinten englisch-kaiserlichen Truppen bei Höchstädt (13. August 1704) kam es jedoch nicht dazu – es musste damit gerechnet werden, dass sich der Krieg in die Länge zieht.

Rákóczi sah bei der Einleitung des ständisch-nationalen Aufstandes die gegen den König gerichteten Kriege der siebenbürgischen Fürsten als Vorbild an, aber dies hatte in derjenigen innen- und außenpolitischen Situation, die sich infolge des Befreiungskrieges gegen die Türken verändert hatte, nicht viel Realität. Die Fürsten Siebenbürgens verfügten über einen eigenen Staat und eine eigene Armee und als Vasallen der Türken über einen Unterstützer aus dem Ausland. Rákóczi musste all dies erst erschaffen. Gerade deshalb legte er besonderes Gewicht auf die Schaffung der Legitimität, in der der Gewinn Siebenbürgens und des Fürstentitels eine zentrale Rolle spielten. Zu Beginn trat er als Vertreter der konföderierten Stände auf und verwendete ab seiner Wahl im Sommer 1704 den Titel des Fürsten von Siebenbürgen und nach der Diät von Szécsény im Jahre 1705 auch den Titel des anführenden Fürsten der konföderierten Stände.

Um eine militärische Hilfe aus dem Ausland zu erhalten, versuchte der Fürst mehrere Male einen Herrscher für den Thron des Landes zu finden. Er fand jedoch keinen, da die europäischen Herrscherhäuser Joseph I. als legitimen Herrscher des Königreichs Ungarn ansahen. Rákóczi und die sich hinter ihm aufstellende politisch-militärische Elite sahen sich in der zweiten Hälfte des Jahres 1704 damit konfrontiert, dass ihr diplomatischer Spielraum verhältnismäßig klein war. Die in das Lager des schwedischen Königs und zum preußischen König geschickte Gesandtschaft war zu diesem Zeitpunkt und auch später zum Scheitern verurteilt. In beiden Höfen war man lediglich bereit, in der Frage der Gewährleistung der Religionsfreiheit der Protestanten in Wien zu vermittelten, und sie spornten die Aufständischen vor allem zum Ausgleich mit ihrem Herrscher an.

Nach dem Scheitern der Zusammenarbeit der bayrisch-französischen und der Kurutzentruppen wurde der Kampf der Unzufriedenen in Ungarn von Ludwig XIV. mit Geld und einigen Hundert Soldaten weiter unterstützt. Da er jedoch Rákóczi für einen sich gegen seinen Herrscher auflehnen- den Aufführer hielt, schloss er mit ihm auch nach seiner Wahl zum Fürsten von Siebenbürgen, ja sogar nach der Dethronisation des Habsburger-Hauses (1707) keinen formalen Vertrag ab.

Einzig der russische Zar Peter I. schloss mit Rákóczi einen Vertrag ab (1707), als er diesen für den polnischen Thron nominierte. Die Vereinbarung versprach zur Fortführung des Krieges in Ungarn militärische Hilfe, Geld und Waffen. Das polnische Königtum Rákóczis wurde jedoch schon bald gegenstandslos, sodass auch die militärische Hilfe ausblieb.

Der Fürst missverstand immer mehr die militärischen und Machtverhältnisse Mittel- und Osteuropas, schätzte aber auch seine eigene politische Situation und militärische Kraft falsch ein. Während die Kurutzenarmee mit einer immer geringeren Stärke in den östlichen Teil des Landes zurückgedrängt wurde, schmiedete der Fürst illusorische Pläne über die Fortsetzung des Krieges. Anfang des Jahres 1710 bot er den Osmanen im Gegenzug für die militärische Unterstützung nicht nur die in kaiserlicher Hand befindlichen südlichen Gebiete des Königreichs Ungarn ab, sondern auch, dass er dem Sultan nach den unter seiner eigenen Herrschaft stehenden Gebiete Ungarns und Siebenbürgens eine jährliche Steuer zahle. Zwar war das Angebot verlockend, doch die Pforte, die sich gegen die Russen vorbereitete, war an der Einhaltung des Friedens von Karlóca (Karlowitz) interessiert. Einige Monate später bat er Peter I. um bewaffnete Hilfe, um sein Fürstentum Munkács zu bewahren und das Fürstentum Siebenbürgen zu besetzen. Seine Bitte blieb hier unbeantwortet, da der Zar im Schatten des osmanischen Krieges ebenfalls daran interessiert war, das gute Verhältnis mit den Habsburgern aufrechtzuerhalten. Hiervon erfuhr auch Rákóczi auf dem Wege der Berichte seiner Diplomaten und Soldaten.

Anfang 1711 war der Fürst auch eingeeengt in die nordöstliche Ecke Ungarns und am Rande des militärischen Zusammenbruchs nicht bereit, mit dem Herrscher einen Kompromiss zu schließen. Sein Standpunkt war erhärtet, und in der trügerischen Hoffnung der Hilfe seitens des Zaren verließ er das Land in Richtung Polen. Die Ereignisse hatten ihn überholt. Der Frieden von Szatmár (Sathmar) wurde schließlich von Sándor Károlyi, dem Oberbefehlshaber der verbliebenen Kurutzenarmee, und János Pálffy, dem kaiserlich-königlichen Oberbefehlshaber, ohne ihn geschlossen.

Иштван Цигань

ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ БОРЬБА РАКОЦИ И ВОЕННАЯ ОБСТАНОВКА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ, 1703-1711

Резюме

Хотя исход борьбы за свободу под руководством Ракоци зависел от войны, шедшей в Испании за наследство, на складывание военной обстановки в Венгрии значительно влияли военные конфликты, складывавшиеся в центральной и восточной половине Европы, а также и то, что и в дальнейшем необходимо было считаться с Османской империей, которая стремилась к саморасширению у южных границ Венгерского Королевства. Жизненно важную с

точки зрения освободительной борьбы внешнюю вооруженную поддержку Ракоци в начале надеялся получить в результате объединения с французско-баварскими войсками, наступавшими в долине Дуная, но из-за поражения, которое они потерпели от объединенных англо-кайзеровских войск при Хёхштэде (13 августа 1704 года) этого не произошло, и необходимо было рассчитывать на затяжение войны.

Ракоци во время начала сословно-национального восстания считал примером антикоролевскую войну трансильванского князя, но это было мало реально в той внутренней и внешней обстановке, которая изменилась вследствие освободительной антитурецкой войны. Князя Трансильвании с собственным государством и армией в качестве турецких вассалов располагали зарубежной поддержкой. А Ракоци все это должен был создать. Именно поэтому он уделял большое внимание созданию легитимности, в которой получение Трансильвании и княжеского титула играло центральную роль. В начале он выступил как представитель сословий конфедерации. После выборов, происшедших летом 1704 года, он уже пользовался титулом князя Трансильвании, а после сеченьского государственного собрания 1705 года начал использовать титул главного князя сословий конфедерации.

Князь в интересах получения военной помощи за границей неоднократно пытался искать правителя для страны, Однако такового не нашлось, ибо европейские правящие дворы считали Иосифа I легитимным правителем Венгерского Королевства. Ракоци и стоявшей за ним военно-политической элите во второй половине 1704 года необходимо было считаться с тем, что их дипломатическое поле действия было незначительным. Направление посланцев в лагерь шведского короля и к королю Пруссии тогда и позже окончилось неудачей. При обоих королевских дворах были согласны оказать содействие в переговорах с Венной только в вопросе обеспечения религиозной свободы для протестантов, и прежде всего побуждали повстанцев к заключению соглашения с их правителем.

После провала надежды на сотрудничество баварско-французских войск и войск куруцев Людовик XIV продолжал поддерживать борьбу недовольных Венгрии деньгами и несколькими сотнями солдат, но так как он считал Ракоци мятежником, восставшим против своего правителя, он не заключил с ним формального договора после избрания Ракоци князем Трансильвании, более того этого не произошло даже и после свержения с престола Габсбургского двора (1707).

Единственно русский царь Петр I заключил договор с Ракоци (1707), когда он выдвинул его кандидатуру на польский трон. Заключенное соглашение обещало предоставить венграм военную помощь, деньги и вооружение для дальнейшего продолжения войны Венгрией. Однако идея о вступлении Ракоци на польский трон вскоре отпала, и таким образом и военная помощь осталась недействительной.

Князь все более ошибался в понимании и оценке вопросов военной обстановки и вопросов правления в центральной и восточной Европе, более того он плохо оценил свое собственное политическое положение и военную силу. В то время, как армия куруцев со все меньшим численным составом отступала в восточную половину страны, князь силился продолжать войну и вынашивал иллюзорные военные планы. В начале 1710 года он предложил османам за оказание ими ему военной поддержки южные территории Венгерского Королевства, находящиеся в руках кайзера, а также предложил, что он будет платить султану годовой налог за находящиеся под его господством территории Венгрии и Трансильвании. Хотя это предложение было весьма лестным, но турецкая Порта, готовившаяся к войне против русских, была заинтересована в соблюдении карлоцкого мира. Спустя несколько месяцев он просил вооруженную помощь от царя Петра в целях удержания мункачского княжества и занятия Трансильванского Княжества. Его просьба и на этот раз осталась без ответа, ибо русский царь, находясь под угрозой начала войны с Турцией, был заинтересован в поддержании хороших отношений с Габсбургами. Об этом знал и Ракоци из сообщений своих дипломатов и военных донесений.

В начале 1711 года Венгрия, зажата в своем северо-восточном углу, находясь на краю военного краха, все же не была готова заключить компромисс с правителем. Ее позиция ужесточилась, затем, питая необоснованные надежды на помощь царя, Ракоци уехал в Польшу. События прошли мимо него. Сатмарское соглашение о мире в конце концов было

заключено без главнокомандующего остатков армии куруцев и без кайзеровско-королевского командующего Яноша Палффи.